

Ontdekkingstocht vanuit Roosendaal naar de turfwinning in de 14^e eeuw.

Een cultuurhistorische fietsroute naar herkenningspunten van de turfwinning in de omgeving van Roosendaal, Oudenbosch en Zegge.

Een fietstocht door een prachtig landschap, 32 kilometer lang met start en finish aan de Kade te Roosendaal.

Ontdek

- **hoe de eerste grootschalige commerciële turfwinning ten oosten van Roosendaal plaatsvond om de destijds grote Vlaamse steden als Brugge en Gent van brandstof te voorzien;**
- **waarom de havens van Roosendaal en Oudenbosch in de 13^e en 14^e eeuw zijn aangelegd;**
- **dat het huidige polderlandschap van het gebied rond Zegge in de 14^e eeuw met handkracht is gemaakt;**
- **dat de turfvaarten in West Brabant zijn aangelegd in de 13^e t/m de 17^e eeuwen en vele van die vaarten thans nog een belangrijke functie hebben.**

Brugge en Gent waren in de middeleeuwen grote steden. Hout was de brandstof voor de vele inwoners. Hele bossen werden gekapt waardoor hout schaars werd in Vlaanderen. De Vlamingen moesten daarom op zoek naar andere brandbare stoffen om de bevolking van warmte te voorzien. Turf, gewonnen uit hoogveen, werd het bruine goud. Het was in grote hoeveelheden aanwezig in West Brabant en de Noorderkempen van het huidige België. Hier lagen grote aaneengesloten, maar moeilijk toegankelijke moerassen.

Hoogveen ontstaat door ophoping van niet vergane plantenresten op slecht afwaterende gronden. Het proces van veenvorming is ca 10.000 jaar voor Chr. begonnen. Elk jaar groeide het veen een paar millimeter aan en werd door de vele eeuwen heen daardoor een pakket van soms wel 3 meter dikte. Vlaamse kooplieden ontdekten dit pakket van brandbaar organisch materiaal en wisten ook hoe dit kon worden ontgonnen. Zij gingen kanalen (turfvaarten) graven om het moeras te ontwateren. Het veenpakket kon vervolgens worden afgegraven. Vaarten graven en turfsteken, het was allemaal handwerk!

Het in mootjes gestoken veen werd afgevoerd en op verzamelplaatsen te drogen gelegd. Veen werd brandbare turf. Na droging werden de turfblokjes per turfschuit naar de turfhavens vervoerd. Belangrijke turfhavens waren Roosendaal, Bergen op Zoom, Breda, Leur, Oudenbosch, Steenberg en Zevenbergen. Deze havens stonden in open verbinding met de zee. Zeilschepen brachten de turf naar de steden in Vlaanderen, Holland, enz.

Turf was vijf eeuwen lang het bruine goud voor West Brabant en vooral voor Roosendaal. Alle grote moerassen waaruit turf gehaald kon worden, zijn ook daadwerkelijk ontgonnen. Daarvoor zijn in West Brabant en de Noorderkempen van België turfvaartenstelsels aangelegd met een lengte van meer dan 300 kilometer.

De Vlaamse Moer

Raso van Gaveren, Heer van Breda, bezat in 1290 een aaneengesloten moerasgebied ten oosten van Roosendaal van 1.400 ha. Vlaamse kooplieden zagen mogelijkheden om deze grote moer te ontginnen. Vandaar de naam Vlaamse Moer. Zij hadden alleen maar belangstelling voor het veenpakket, niet voor de ondergrond die overbleef. De Vlaamse kooplieden kochten de moerrechten. Het veenpakket was soms wel drie meter dik.

Het Vlaamse Moer werd in acht gelijke blokken verdeeld. Zo kocht Gerard de Spiekere (Spiekestraat) koopman te Brugge, een groot aantal moerrechten, vooral in de blokken 1 en 2 van het Vlaamse Moer.

Het Gastels Laag

Het Gastels Laag, nu een prachtig natuurgebied van Staatsbosbeheer, ligt ten zuidwesten van Oudenbosch. In 1280 was het een moeras, 160 ha groot. Het nonnenklooster nabij Roosendaal, Sint-Catharinadal, had dit gebied in eigendom verkregen en liet deze moer afgraven door monniken. De gewonnen turf werd per schuit afgevoerd naar de haven van Oudenbosch. Deze turfwinning vond plaats in de eerste decennia van de 14^e eeuw. In 1995, ca700 jaar later, zijn bij de herinrichting van het Gastels Laag, belangrijke sporen gevonden van het turfsteken.

Fietsroute met start en finish op het Kadeplein te Rosendaal. Lengte: ca 32,5 km.

De nummers op de routekaart verwijzen naar de toelichting.

0,0	1. Kade
0,0	De start is op het Kadeplein. Op het plein geldt voor auto's: betaald parkeren
0,0	Vanaf het Kadeplein de Oosthavendijk langs het water de Vliet nemen in noordelijke richting
0,9	Bij de brug rechtsaf. Het fietspad van Borchwerf
0,1	Waar nu het stadion Rosada (RBC) staat, was vroeger het Turfhoofd Roosendaal
0,1	2. Turfhoofd Roosendaal
1,6	Oppassen! Weg oversteken en fietspad volgen
2,7	Linksaf. Stepvelden. Fietspad volgen
3,1	Oppassen! Weg oversteken! Rechtsaf Belder
3,9	Vóór het bedrijf Webasto linksaf. Deurlechtsestraat
4,0	Linksaf. Aan de linkerkant van de weg aan het einde van de laan ligt het kapelleke op de Kapelberg
4,0	3. Turfhoofd Deurlecht/kapelleke op Kapelberg
4,2	Na bezoek aan het kapelleke linksaf, door het nog niet geheel gerealiseerde industrieterrein Borchwerf.
4,2	1 ^e weg rechts
4,3	Vervolgens de eerste weg links
4,4	Rechtsaf bij T-kruising. Oude Jagersweg Zuid
4,9	Rechtsaf bij de nieuwe weg Roosendaal-Oud Gastel, even richting Roosendaal
5,0	Oppassen! Weg oversteken. Linksaf Vaartkant
5,7	Op kruising aan het einde van de Vaartkant, voor de spoorwegovergang linksaf Nieuwenberg
5,7	4. Anthoofd Nieuwenberg
7,6	Nieuwenberg wordt Oude Roosendaalsebaan. Deze weg volgen en rechtsaf Noordhoeksestraat
8,7	Linksaf Spijperstraat
10,0	Linksaf Nieuweweg
10,5	Rechtsaf Heinsbergsestraat
10,9	Opletten! Linksaf het Laarzenpad in. Dit is een wandelpad, moeilijk bereikbaar. In het Gastels Laag is een wandelroute uitgezet
10,9	5. Gastels Laag
10,9	Via wandelplad terug naar de Heinsbergsestraat en dan links af
11,1	Heinsbergsestraat wordt Heinsbergwegje
11,8	Bij "Drie weikes" rechtsaf Zandeweg
12,0	Bij rotonde rechtdoor Zandeweg
12,3	Oppassen, drukke weg oversteken! Bij eerste grote kruising linksaf Westvaardeke
12,6	Bij verkeersbord "parkeerroute " rechtsaf door de onderdoorgang Sluispoort naar de Haven van Oudenbosch. In het centrum van Oudenbosch zijn café's om te rusten
12,6	6. Haven van Oudenbosch
12,6	Via Sluispoort en Westvaardeke terug
13,1	Oppassen! Drukke Zandeweg oversteken! Molenstraat volgen
13,8	Molenstraat wordt na passeren spoorlijn Vaartweg.
13,9	Steeds fietspad volgen, dit loopt parallel aan de Vaartweg richting Bosschenhoofd
15,4	7. Turfhoofd Bosschenhoofd
15,4	Na tuinbouwkassen rechtsaf Zwarthoofdseweg
15,8	Zwarthoofdseweg wordt Past. Van Breugelstraat
16,1	Bij splitsing rechtsaf Bosschenhoofdsestraat. De Bosschenhoofdsestraat was vroeger een turfvaart
17,1	Rechtsaf Bosschenhoofdseweg richting Zegge
18,4	Einde weg linksaf Onze Lieve Vrouwestraat
18,8	Rechtsaf Heesterbosstraat
19,5	Linksaf Tussenweg
19,5	8. Polderlandschap van de Lage Zeg ontstaan in 13e eeuw

19,8	Tussenweg wordt Hoge Heistraat
20,4	Linksaf. Lage Zegstraat
21,0	Rechtsaf Onze Lieve Vrouwestraat. Voor bezoek kapel en café: linksaf. Daarna keert men terug naar de oorspronkelijke route
22,3	Over viaduct RW 58 en bij rotonde ¾ rond. Rijksweg-Zuid richting Etten-Leur
23,4	Rechtsaf. Zwaantjesdreef. Halverwege Zwaantjesdreef bij bossen aan linkerzijde lag gemeentegrens
23,9	9. Gemeentegrens sinds 1298
24,3	Zwaantjesdreef wordt Hellemondsdreef
25,0	Einde weg Linksaf. Gebrande Hoefstraat
25,2	Na 200 meter: Rechtsaf Oppassen weg oversteken! Langendijksestraat
26,2	Langendijksestraat volgen tot Laagveldsestraat, rechtsaf
27,1	Rechtsaf bij Plumveebedrijf Simons, fietspad.
27,4	Linksaf. Bronkhorstdreef
27,9	Einde weg de weg (Dijkrand) oversteken en rechts fietspad volgen
28,2	10. Rucphense Vaart en Staaltes
28,2	Dijkrand volgen. Bij Rotonde linksaf
29,2	Bij stoplichten wordt Dijkrand Van Beethovenlaan. (MacDonalds). Onder viaduct door.
29,9	Kruising met Strauslaan bij stoplichten samenvloeiing van Natte Turfvaart en Rucphense Vaart
29,9	11. Verfraaiing
29,9	Rechtdoor Van Beethovenlaan volgen
30,8	Einde Van Beethovenlaan rechtsaf. Oppassen weg oversteken! Boulevard
31,0	Bij stoplichten wordt Boulevard Brugstraat
31,0	12. Hoge Brug
31,0	Brugstraat volgen
31,0	13. Station NS
31,4	Stationsplein linksaf. Stationsstraat volgen
32,3	Bij stoplichten rechtsaf spoorweg over
32,5	Rechtsaf Kadeplein, parkeerplaats
	Einde route: Een ontdekkingstocht naar de eerste grootschalige turfwinning in West-Brabant in de 14 ^e eeuw.

Toelichting.

1. Kade.

In de 14^e eeuw konden zeewaardige zeilschepen de rivier de Vliet opvaren tot aan de Kade in Roosendaal. De Kade werd de haven van Roosendaal. Hier werd turf opgeslagen (Turfberg) om de regio van turf te voorzien. Om het grote aaneengesloten veengebied ten oosten van Roosendaal, het Vlaamse Moer, te ontwateren en af te graven, werden twee kanalen (turfvaarten) gegraven Deze mondden beiden uit in de Vliet. De turfvaart Deurleucht mondde in de Vliet uit nabij de Kapelberg en de Rucphensevaart mondde in de Vliet uit waar nu de silo's staan van de fabriek van Suiker Unie.

2. Turfhoofd Roosendaal

Het turfhoofd Roosendaal diende in eerste instantie als opslag- en verhandelplaats voor de turf die gewonnen was in het gebied wat toen de blokken 5 t/m 8 waren van het Vlaamse Moer. Het zijn nu o.a. de woonwijken Kortendijk, Landerijen en Laagveld. Deze turfvaart, ook wel Oude Turfvaart of Jan van Nispenvaart genoemd, komt dus vanuit de richting Rucphen, Roosendaal binnen. Belangrijke straten in Roosendaal, zoals de Van Beethovenlaan en de Brugstraat waren eeuwen lang belangrijke turfvaarten. Waar nu aan de Vliet de silo's staan van Suiker Unie, lag van 1300 tot 1750 het 900 meter lange turfhoofd. Hier zijn vele tonnen turf verladen van platbodems (pleyten) op zeewaardige zeilschepen. Hier werd de turf verhandeld. Hier werden zaken gedaan!

3. Turfhoofd Deurlecht.

Waar nu het kapelleke op de Kapelberg staat, werd rond 1300 turf verhandeld en verscheept. Dat gebeurde op het turfhoofd Deurlecht. De turf was afkomstig uit het noordelijke deel van het Vlaamse Moer. Daar werden de turfjes geladen in zeewaardige zeilschepen en afgevoerd via de Vliet. De Vliet was toen breed en stond in open verbinding met zee. De toren van Oud Gastel diende voor de schippers als "vuurtoren". Nog steeds heet het kanaal naast de Kapelberg de Deurlechtse Vaart.

4. Nieuwenberg.

Nieuwenberg was door de turfwinning een belangrijke buurtschap. Het lag op de rand van het grote moerasgebied dat als Vlaamse Moer is ontgonnen. Hier werd de, in de blokken 1 t/m 4 gewonnen turf, gedroogd op de "anthoofden" om vervolgens te worden afgevoerd via de Deurlechtsevaart en het turfhoofd Deurlecht nabij de Kapelberg. Het anthoofd is nu spoordijk.

5. Gastels Laag.

In de zomer van 1995 liet Staatsbosbeheer in het kader van een natuurbouwproject een gebied van 12 hectare in natuurgebied Gastels Laag afgraven tot een niveau van 60 cm onder NAP. Daarbij kwam een veenlaag aan de oppervlakte, waarvan de bovenste laag, door brandende zon in die droge zomer, sterk verdroogde. Daardoor kwamen zelden waargenomen sporen van grootschalige turfgraverij van rond 1300 aan het licht. Zichtbaar werd, hoe de turfjes destijds waren gestoken. Wetenschappelijk onderzoek door o.a. historicus dr. K.A.H.W. Leenders heeft waardevolle informatie over de geschiedenis van dit gebied opgeleverd. Het Gastels Laag is nu, door de turfgeschiedenis en de in 1995 herstelde natuurwaarden, een bijzonder gebied met zeldzame planten. Het natuurgebied is toegankelijk voor publiek. Er is een wandelroute uitgezet en heet, vanwege de natte omgeving, Laarzenpad.

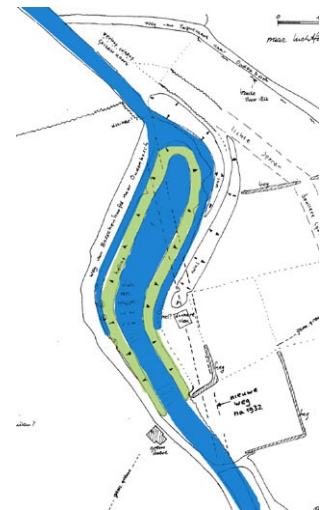

6. Haven van Oudenbosch

De haven van Oudenbosch werd in 1301 aangelegd. Deze diende als verlaadplaats van de turf uit het Gastels Laag en het Oudenbossche Laag.

7. Het turfhoofd Bosschenhoofd.

Later, na 1350, ging men vanuit Oudenbosch verderop zoeken naar het bruine goud, turf. De moeren bij Schijf (de Zoek) werden ontgonnen en de daar gewonnen turf werd met vletten afgevoerd via Oudenbosch naar de rivier de Mark. Ten noorden van het huidige Bosschenhoofd moest de vaart, over een afstand van enige honderden meters, een hoogteverschil van 6 meter overwinnen. Op deze vooruitstekende zandrug werd een S-vormige structuur van wallen en grachten aangelegd, het bosschenhoofd. Het is niet duidelijk of hier een reeks spuien lag, of dat de in de bovenvaart aangevoerde turf werd overgeladen op schuiten in de gescheiden benedenvaart. Gezien de hoogteligging van het aangrenzende Oudenbossche Laag (0 – 1 m +NAP) is het zelfs niet onmogelijk dat er zeewaardige zeilschepen tot hier kwamen. Het turfhoofd bosschenhoofd was 400 m lang. Het gebied nabij de Zwarthoofdseweg is beplant met bomen en struiken en heeft een natuurwetenschappelijke bestemming. Het huidige dorp Bosschenhoofd ligt dus zuidelijker dan het turfhoofd Bosschenhoofd.

8. Polderlandschap van de Lage Zeg

De Tussenweg en de Hoge Heistraat ten westen van Zegge, liggen in het centrum van de vier noordelijke blokken van het Vlaamse Moer.

Hier ligt een open polderlandschap, gemaakt door turfstekers in de 14^e eeuw! Zij maakten toen de rechte wegen en rechte afvoerkanalen. Nog steeds, na zevenhonderd jaar, lopen hier alle wegen evenwijdig aan elkaar zoals de Maartenstraat, Nieuwenberg, Lage Zegstraat, Spiekestraat en Leemstraat.

9. Gemeentegrens sinds 1290

In 1290 verdeelden, na grote twisten, de heren van Breda en Bergen op Zoom het Vlaamse Moer. De noordelijke vier blokken werden toebedeeld aan de heer van Bergen op Zoom (Markiezaat) en de heer van Breda (Baronie) kreeg de vier zuidelijke blokken. De toen door de turfwinning getrokken grens, is nu nog altijd de grens tussen de gemeenten Roosendaal en Rucphen. Het was de grens tussen de blokken 4 en 6.

10. Rucphense Vaart en Staaltjes

De turf uit het zuidelijk deel van het Vlaamse Moer, de blokken 5 t/m 8, werd afgevoerd via de Rucphensevaart. De stadswijk Kortendijk ligt in blok 7 en de wijk Landerijen in blok 8.

Een stuk van de Rucphensevaart ligt nu midden in de woonwijk Kortendijk en wordt nu ook wel Staaltjes genoemd. De turfvaart in de woonwijk is nu een sloot waar geen water doorstroomt. De wandelaar moet in de Staaltjes beseffen dat het een gegraven watergang is, meer dan 650 jaar oud!

11. Verfraaiing, samenvloeiing van Natte Turfvaart en Rucphense Vaart

Door de Natte Turfvaart (Elderse Vaart) kwamen grote hoeveelheden turf uit o.m. Nieuwmoer en Kalmthout naar Roosendaal. Door de Rucphensevaart (Jan van Nispenvaart) vervoerde men turf afkomstig uit Laagveld, Rucphen en Schijf.

Op de kruising Strauslaan en Van Beethovenlaan kwamen die twee turfvaarten samen om de turf af te leveren aan het Roosendaalse turfhoofd.

12. Hoge Brug

De Van Beethovenlaan en de Brugstraat waren vroeger druk bevaren turfvaarten.

De Molenstraat was de doorgaande weg van Bergen op Zoom door Roosendaal naar Breda. Hier lag een hoge brug over de turfvaart, nu Brugstraat. De met turf beladen vletten konden dit kruispunt, onder de hoge brug door, ongestoord passeren.

13. Station NS

Wat nu Station NS is, was eens het begin van het 900 meter lange turfhoofd. Het was gedurende 5 eeuwen het hart van turfwinning, -handel en-transport in West Brabant en de Noorderkempen. Het bracht Roosendaal tot grote bloei!

Voor meer informatie:

Cor Rops.

Heemkundekring De Vrijheijt van Rosendale.

e-mailadres: bestuur.devrijheijt@12move.nl